

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на Иван Николич

„Дискусиите и дебатите като методи за преподаване на философия“
от доц. д-р Росен Люцканов, Институт по философия и социология (БАН)

Дисертационният труд на Иван Николич е с обем 168 страници и включва увод, три глави, заключение и библиография. Уводът представя правдиво основната идея и целите на изложението. Според Николич, „съвременните учебни програми неизбежно благоприятстват развитието на критическо мислене, което е крайната цел на процеса на образование, както в хуманитарните, така и в природните науки“ (с. 4). Съгласен съм с докторанта, че това *би трябвало* да е крайната цел на образованието (дали наистина е така и дали тази цел в действителност бива постигната е съвсем друг въпрос). По-нататък, Николич отбелязва, че „мисленето само по себе си, критическо или не, е свързано с [определени базисни процедури като] разглеждане на даден въпрос, привеждане на аргументи за и против определена теза, приемане и отхвърляне на теза [въз основа на приведените аргументи]“ (с. 4). Съответно, основният тезис, на който стъпва дисертационния труд, е, че този тип процедури се усвояват най-ефективно и адекватно посредством формата на диалога, която винаги е била „най-добрият образователен метод за философията“ (с. 5). По-нататък, поради спецификите на самата философия като академична дисциплина, дебатът, разбира се като образователна *форма*, трябва да бъде изпълнен със съответното образователно *съдържание* и според Николич то следва да бъде потърсено в историята на философията, доколкото „някои от завещаните ни от историята понятия са вложени в съвременните философски позиции“ (с. 6). Разбира се, различните образователни системи (в зависимост от това къде се ситуират по оста аналитична-континентална философия) приемат в различна степен този извод и това е илюстрирано от Николич чрез онази от тях, който той познава най-добре – образователната система на бивша Югославия. Благодарение на това българският читател може да отбележи интересния факт, че въпреки множеството прилики между двете системи, разликите постепенно набъбват през последните петдесет години, след преломната 1968 г. (с. 8).

Първата глава на дисертацията има характера на исторически преглед. В началото ѝ е представена диалогичната форма на философстване от античния период и е констатиран нейния постепенен упадък (с. 10). Отбелязано е също значението на образцовите постижения от този период (преди всичко отрицателната диалектика на Сократ и диалогичните техники, разработени от софистите) за съвременното философско образование (с. 11). Също като Сократ преди толкова много години, всеки днешен преподавател трябва да въведе образованите (да се надяваме) лаици в полето на философията. В тази връзка Николич констатира, че разликите между Сократ и софистите до голяма степен са преувеличени от традиционния възглед (с. 12). Сократическият диалог е формална процедура, която стъпва върху основи, които несъмнено са изградени по-рано – вероятно още от Протагор, който според Диоген Лаерций е първият, който твърдял, че „всеки въпрос има две страни, противопоставени една на друга“ (с. 14). Николич откроява три основни похвата, които дължим на софистите. Първият от тях е *peritrope* (с. 14). Признавам, че приведените от автора илюстрации не бяха достатъчни, за да си изградя правдива представа за него. Доколкото ми е известно, *locus classicus* в случая е диалога на Платон „Теетет“, т.е. това не е похват *на* софистите, а похват, насочен *срещу* тях. Той се свежда до това да се покаже, че позицията им се само-опровергава: например, ако поддържаеме заедно с Протагор, че всяка истина е относителна („човекът е мерило за всички неща“), то следва да признаем, че истинността на самото това твърдение ... също е относителна. Вторият похват – *eikos* (позоваването на правдоподобното), е далеч по-добре познат и наистина е прилаган систематично от софистите (с. 15). Третият похват – *kairos* (използване на подходящия момент), според мен също е представен донякъде подвеждащо в текста. Тук не става дума за проявяване на търпеливост към събеседниците, които в началото на диалога или дискусиата не разполагат с развити умения за критично мислене (с. 18), а затова, че за да убедим някого в нещо трябва да

се съобразяваме с моментното му състояние (емоционално и докстично) – ако дедуктивно валидният аргумент е еднакво добър винаги и навсякъде, софистическият върши работа при определени обстоятелства и за определена аудитория. Оправдано или не, Николич свързва този трети похват с търсенето на уместно начало за структурираното чрез дискуссионната форма преподаване на философия. Според него подходяща изходна точка е изборът на „тема или област, която е интересна за всички“, което разбира се съвсем не е лесно (с. 19).

След краткия преглед на достиженията на софистите стигаме до Сократ, представен в прочита на Леонард Нелсон. Един от фокусите на изложението е „регресивния метод на абстракцията“, който според Николич може да бъде използван за преодоляване на онези предразсъдъци, които възпрепятстват „действителното разглеждане на интересуващият ни проблем“ (с. 22). Тук идваме до един донякъде обръкващ момент в разгръщането на изложението. След софистите и Сократ би било логично да продължим с Платон и Аристотел – не само заради историческата последователност, а защото първият от тях е първият философ с развита теория за това как следва да се *преподава* философия, докато вторият е първият философ с развита теория за *аргументацията* (както неведнъж отбелязва Хинтика, логиката на Аристотел е преди всичко стратегическа теория, ориентирана към приложения в диалогична среда). Вместо това изложението продължава с ...“будистката традиция в негативната диалектика“. Не твърдя, че това е лишено от основания – напротив, будистката традиция ни предлага изключителни достижения, които в редица отношения превъзхождат възприетите си западни аналози. Слабостта в случая според мен е свързана с прехода, който не е обоснован по никакъв начин – нито съдържателно, нито хронологически. Обяснено ни е например, че Suttapitaka прилича на Платоновите диалози (с. 27), че будисткото третиране на силогизма се различава от Аристотеловото (с. 30), а също, че „тетралемата“ на Нагарджуна цели достигането на анти-метафизичния извод, че „реалността е неизразима“ (с. 32) (което го поставя доста близо до Горгий), но в отсъствието на убедителна мотивация за тяхното съпоставяне или надлежна реконструкция на всяка от двете съпоставени концепции това изглежда като безсъдържателна аналогия. Следва нов рязък скок – преминаваме към източната православна традиция в лицето на Йоан Дамаскин. Отново не е ясно защо прескачаме образцови постижения в областта на диалогичната аргументация – например „Опровержение на опровержението“ на Авероес, или техниката на *disputatio*, развита в латинския Запад, при това за сметка на обсъждането на сблъсъка между доктрините на иконоборството и иконопочитанието (с. 37). За мен е неясно как схващането, че иконата, мислена като синтез на въображението и възприятието (с. 39), може да ни бъде от полза при преподаването на философия. Накрая, представените в текста „крилати фрази“ на Тертулиан („Вярвам, защото е абсурдно“) и Анселм („Вярвам, за да разбирам“) (с. 44) едва ли са близки по дух до критическото мислене, което според увода би трябвало да бъде фокус на текста.

Следващата глава („Съвременна перспектива“) започва с твърде необходимите и незаслужено отлагани уточнения относно смисъла на ключовите термини „дискусия“, „дебат“ (с. 53) и „критическо мислене“ (с. 56). Приведено е определението на Стела Котрел, според което „Критическото мислене е когнитивна дейност, свързана с употребата на ума“ (пак там). Намирам го за леко озадачаващо, защото, струва ми се, всяка когнитивна дейност е свързана (по един или друг начин) с употребата на ума (по дефиниция). Въз основа на предложението преглед е въведено разграничение на два типа позиции спрямо критическото мислене – такива, според които то е умение и други, според които то е нагласа (пак там). По-нататък, според автора критичното мислене следва да се разбира като „конструктивно мислене“, доколкото то спомага за „преодоляване на вече конструирани и познати социо-културни схеми“ (с. 60), което пък препраща към специфичното разбиране за „дисоциация“, което срещаме в текста (различно от познатото в психологията и схващано като осъзнаване на фактическото разминаване на разбиранията по даден въпрос). След това е обсъдена връзката (и различието) между „разумност“ и „рационалност“, типове рационалност (когнитивна, морално-практическа и естетико-практическа) (с. 68), някои от иновативните методи за преподаване на философия (диалогичен, проблемен, текстуален) (с. 74), основните фази на

диалога (с. 75) и техниките за контрол, упражнявани от страна на преподавателя (с. 78). Тук според мен вътрешната логика на изложението се губи – пример за това е обстоятелството, че значението на термина „scandalon“, който често изниква на различни места в текста, е пояснено едва в бележка под линия на с. 87 (други ключови термини като „perennialism“ например не са пояснени изобщо), или фактът, че в параграфа, озаглавен „Рационализация“ (с.97-107), става дума за много други неща (например за логическите грешки, логическите константи и т.н.), но не и за ... рационализацията (която според стандартното ѝ определение в литературата за критическо мислене е операция, огледална на дедукцията – търсене на предпоставки за предварително даден извод). Остатъкът от трета глава е посветен на обсъждането на конкретни примери, свързани с преподаването на конкретни философски концепции, на които не смятам да се спирам подробно. За мен най-голям интерес представлява краят на трета и последната, четвърта глава, където в най-голяма степен можем да видим приносния характер на дисертацията. Тя представя интерпретация на преподаването на философия като особен тип „превод“, който създава практически умения за установяване на връзка между различен тип знания (с. 138). Всъщност, понятието „превод“ (заимствано от Цукерфелд) тук достига метафизичен регистър – според приведеното разбиране на цитирания автор „общуването, ученето и мисленето вероятно трябва да се разглеждат като форми на превод“ (с. 140). Струва ми се, че тази теория много добре се съгласува с акцента върху дискусиите и дебатите, осигурявайки онтологична основа за развитите от автора концепции относно методиката на преподаването на философия.

Признавам, че за мен беше изключително интересно да се запозная и със систематично изложените от Николич техники за провеждане на дискусии и дебати – организирането на пространството в семинарната зала, методите, чрез които се определя на кого да бъде дадена думата, разпределянето по групи, ролевите игри, техниката „горещ стол“. Убеден съм, че популяризирането на тези методи е наложително, съответно тази част от текст си струва да бъде развита и може би дори да бъде публикувана под някаква форма. Направените бележки по никакъв начин не разколебават цялостното ми положително впечатление от текста. Имайки предвид засвидетелстваното добро познаване на много и различни философски концепции, използваната достатъчна по обем литература, отговарящите на постигнатото в текста приноси и безспорната практическа значимост на разработката, ще гласувам за това на Иван Николич да бъде присъдена образователната и научна степен доктор по философия.

30.01.2020,
София

/Р. Люцканов/